

Morvay Károly: [DUK] Rövid baszk nyelvtan – Euskal gramatika llaburra. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2007, 176 oldal.

Morvay Károly munkája nem az első magyar nyelven írt baszk nyelvtan, az ugyanis 1866-ban jelent meg a Nyelvtudományi Közlemények V. kötetében *A baszk nyelv ismertetése* címmel. A leírás, Ribáry Ferenc műve, amelyet Julien Vinson franciára fordított, és 1877-ben Párizsban jelentetett meg, külföldön is kedvező fogadtatásban részesült. Vinson, bár bizonyos kritikai megjegyzésekkel látta el a fordítást, bevezetőjében maga is elismerően szól erről a nyelvtanról, hangsúlyozva, hogy a szerző messze él a baszkoktól, és nem álltak rendelkezésére megfelelő segédanyagok. A fordító Ribáry munkáját összességében jól sikerült műnek tartja, s kiemeli a bonyolult igerendszer bemutatása során alkalmazott módszer helyességét, egyedülálló voltát. A francia változat megjelenésének évében Louis-Lucien Bonaparte, a kor legismertebb baszkológusa, megjegyzéseket fűzött a fordításhoz, és ezeket könyv formájában publikálta. Bonaparte egyébként néhány levelet is váltott Ribáryval, s dicséri a magyar tudós nyelvtanárt, megjegyezve, hogy a vitás esetek nagyobb részében szerinte nem Vinsonnak, hanem Ribárynak van igaza. Morvay Károly szerint, aki saját munkájával kíván tisztelni a 180 éve született szerző emléke előtt, az első magyar nyelvű baszk nyelvtannak és fordításának napjainkban mint történelmi dokumentumnak van jelentősége. Fontosságát jól mutatja az a tény, hogy francia változatát, más dokumentumok társaságában, az *Euskaltzaindia*, a Baszk Nyelvi Akadémia, Morvay szerkesztésében hamarosan újra meg fogja jelentetni. Mielőtt rátérnék az új nyelvtan bemutatására, szeretnék néhány szót szólni Ribáryról és munkájáról.

Ribáry Ferenc (1827–1880) történész volt, aki történelmi kutatásai révén került kapcsolatba a finnugor nyelvek és a baszk vizsgálatával, a nyelvrokonság kérdésével. Számunkra különösen érdekes, hogy a szerző szót ejt a baszk és a magyar nyelv közötti hasonlóságokról is (ragok, képzők, jelek használata; tárgyas igeragozás meglete; főneveknél a nyelvtani nem hiánya). A 19. században sok nyelvész vizsgálta a baszk és az uráli nyelvek feltételezett kapcsolatát, a tudomány mai állása szerint azonban a baszk nyelv egyetlen nyelvcsaládhoz sem tartozó, elszigetelt nyelv. Illyés Gyula a *Hunok Párizsban* című regényében ezt a következőképpen fogalmazza meg: „A magyarság a világon csak a baszkok önzetlen barátságára számíthat, mert nyelvükkel, származásukkal éppoly árvák, mint mi, s ezen az alapon még rokonságot is kiderítettek” (Illyés: 1970, 83).

Ribáry baszk nyelvtana a következő témákkal foglalkozik: kiejtés és átírás (beszédhangok és betűk), főnév- és igeragozás. A beszédhangoknak szentelt fejezetben a szerző ábécésrendben közli a hangokat és a hozzájuk tartozó betűket, s bemutatásukhoz a magyar nyelv hangrendszerét veszi alapul. Ebben a részben erősen kifogásolható a nem túl következetesen alkalmazott átírás, amelyen a második részben a szerző bizonyos változtatásokat végre is hajtott. A nyelvtani leírásról általában elmondható, hogy néhány hiányzó információ és pontatlanság ellenére tartalmában meg-

egyezik a korszak ismereteivel. Igaz ugyan, hogy bizonyos esetekben csak példából és nem pedig a magyarázatokból derül fény arra, hogy a szerző tisztában van a vizsgált nyelv jellemző vonásaival. Csak egy példát említenék: a baszk főnévragozásban fontos különválasztani a tulajdon- és köznevek csoportját, illetve a közneveken belül az élőlényt jelentő főneveket az élettelen dolgokat kifejező főnevektől, mert a ragozásban ezek egyes esetekben eltérő végződéseknek kapnak. Erre a megkülönböztetésre Ribáry nem utal explicit módon, de az általa idézett példák arra engednek következtetni, hogy tudott a ragozás ezen jellegzetességéről. A névszóragozás bemutatásakor a magyar tudós a paradigmákban tíz esetet szerepeltet: az ergatívet (kortársaihoz hasonlóan) nem külön esetenek, hanem a nominatívus egy olyan altípusának tekinti, amelyet tranzitív igék mellett használunk. A paradigmán kívül felsorol még néhány esetet (pl. Derivatívf, Separatívf, Élatívf, Allatívf stb.), de ezeket nem foglalja rendszerbe. A szerző megfeledekezik a határozatlan ragozásról, pedig ennek említése nagyon fontos, mert a baszk névszóragozás két alapvető fajtája közül az egyikről van szó (a másik a határozott ragozás). A főnevek tárgyalása után Ribáry a melléknevek, számnevek és névmások ragozásáról ír. Az említett mű leghosszabb és legjobban kidolgozott része az igével foglalkozik. A szerző először bemutatja a tranzitív és intranzitív igék alakjait kijelentő mód jelen időben, majd áttér a kijelentő mód múlt idejére, és ismerteti az ige alakjait felszólító, kötő-, óhajtó és feltételes módban. Mindent összevetve elmondható, hogy az első magyar nyelvű baszk nyelvtan – hiányosságai ellenére – jelentős alkotás. Természetesen az egységes baszk nyelv megszületése szükségessé tette egy modern leírás megírását, amelyet 141 évvel Ribáry után, Morvay Károly valósított meg.

Morvay műve külső megjelenését tekintve megnyerő, belső tartalmára nézve pedig több funkciót betöltően hasznos könyv. A külső borítón található képek és írásos információk sok mindent elárulnak arról, hogy mivel is foglalkozik ez a munka, amely nemcsak egy hagyományos értelemben vett nyelvtankönyv, hanem sokkal több annál. A könyv rejtélyes címe [DUK], amely az elülső borítón a baszk zászló piros-fehér-zöld színe alatt található, egy kis magyarázatra szorul, amelyet a szerző az első fejezetben ad meg. Ez a szócska a baszk tárgyias segédige egyes szám második személyű tegező alakja, amely kifejezi azt is, hogy a beszélő egy hímnemű személyhez szól. A baszk nyelv ugyanis képes arra, hogy jelölje, férfihez (*duk*) vagy nőhöz (*dun*) szólunk. Ez a jelenség is sejteti, hogy a baszk nyelv számos érdekes jellegzetességgel büszkélkedhet. Ez sokakat készthet arra, hogy elkezdjenek baszkul tanulni, hiszen egy olyan nyelvvel ismerkedhetnek meg, amely nagyban különbözik más nyelvektől, és nagyon érdekes, bár nehéz is. Morvay Károly, az ELTE Spanyol Nyelv és Irodalom Tanszékének docense, 1982 óta tart szemináriumi órákat „Bevezetés a baszk nyelvtanba” és „Baszk szövegolvasás” címmel. A szerző könyvében megemlíti, hogy a spanyol és a francia nyelv ismerete elősegítheti, megkönnyítheti a baszk nyelv elsajátítását, amely a hátsó borítón található – Illyés Gyula már idézett regényéből kölcsönzött – állítás szerint Európa legősibb és legkifejezőbb nyelve.

A baszk zászló párjaként a könyv hátsó borítóján láthatjuk a baszk címet, amely arra utal, hogy a mű – ha röviden is – művelődéstörténeti kérdéseket is tárgyal, s foglalkozik a baszk nyelvvel kapcsolatos hiedelmekkel is. Az olvasónak lehetősége nyílik arra, hogy megismerkedjen olyan alapvető elnevezések pontos jelentésével, mint például *euskara* (*euskera*, *eskuara*, *üskara*) 'a baszk nyelv', *euskaldun* 'baszkul beszélő; baszk', *Euskal Herria* 'Baszkföld' (tulajdonképpen: 'a baszk nyelv országa'). A könyvből megtudhatjuk azt is, hogy a baszk nyelv Spanyolországban két autonóm területen (Baszkföld, Navarra) a spanyol mellett hivatalos nyelv. A szerző röviden szól a baszk irodalmi nyelvről és a nyelvjárásokról, a nyelvemlékekről, az irodalomról, a baszk nyelv kutatóiról és a baszk szókincs jellegzetességeiről. Folytatva a hátsó borító vizsgálatát, a címer alatti részben egy táblázatot látunk, amely a baszk segédige alakjait foglalja össze tárgyias ragozásban kijelentő mód jelen időben. Ha az olvasó figyelmes, nemcsak a nagyobb betűvel nyomtatott DUK igealakot fedezheti fel, hanem azt is, hogy a felsorolásban egy 5-ös, illetve 5 pl. rövidítéssel jelölt alak is szerepel, valamint azt is, hogy a *zaituzte* forma kétszer fordul elő a táblázatban. Gondolom, sokan

azonnal késztetést éreznek arra, hogy fellapozzák a könyv azon részét, amely a hagyományos értelemben vett baszk nyelvtant tartalmazza (11–70. fejezet).

Morvay a baszk nyelv nyelvtanát a hangtani jelenségek ismertetésével kezdi (11–15. fejezet). Ebben a részben kiemelném, hogy a kiejtés tárgyalásakor sok példát találunk, amely segíti a gyakorlást, a helyes kiejtés memorizálását, sőt a nyelvtanuló látja a példaként hozott szavak jelentését is, tehát a baszk nyelvvel való ismerkedés első lépéseiben már komplexen látja a szavakat (szóalak, kiejtés, jelentés). A magyarul és/vagy spanyolul tudó nyelvtanuló számára nagy könnyebbség, hogy a szerző több helyen utal az adott baszk hang magyar vagy éppen spanyol megfelelőjére, amely így azonnal beazonosítható, és elsajátítása sem okoz nehézséget. Ez az összehasonlítás a szórend tárgyalásakor is előtérbe kerül (16. fejezet). Ribáryval ellentétben, aki betűrendben tárgyalja a beszédhangokat, Morvay a nyelvelsajátítás módszertanát szem előtt tartva a könnyebben érthető tartalomtól halad a bonyolultabb felé, és a mássalhangzókat csoportokba rendezve mutatja be. Ezáltal a nyelvtanuló rendszerezett információhoz jut, amely elősegíti az anyag megértését, az összefüggések felismerését.

Ezután kezdődik az alak- és mondattani rész, amely új fogalmakat vezet be a névszóragozással kapcsolatban, összefoglalja a baszk nyelv esetrendszerét, megadva az eset nevét, kérdőszavát és az esetragokat. Ezt követően kerül sor az esetek használatának tárgyalására, ahol nagyon jónak tartom, hogy a különböző funkciókat sok példamondat illusztrálja. Didaktikai szempontból kiváló, hogy a ragozott névszó nem önállóan, hanem mondatba foglalva szerepel, ez lehetőséget ad az olvasónak arra is, hogy tanulmányozza a szintagma elemeinek sorrendjét, a baszk mondat felépítését, valamint a szerző már itt megismerteti az olvasót olyan mondatokkal, amelyek a könyv függelékének II. részében tárgyalt Bernardo Atxaga *Merkatari aberatsaren morroia* (A gazdag kereskedő szolgája) című elbeszéléséből származnak. Amikor tehát az olvasó eljut az elbeszélés elemzéséhez, feldolgozásához, munkáját megkönnyítik ezek az ismerős mondatok. Az esetek használatát bemutató példamondatokat tekintve láthatjuk, hogy egy mondatban több, különböző esetben álló névszó is van, amelyek mellett a szerző zárójelben közli az eset sorszámát és azt, hogy a névszó egyes vagy többes számban áll-e. Ezzel kapcsolatban megjegyezném, hogy szerintem aláhúzással vagy más módon ki kellett volna emelni azt az egy szóalakot, amely az éppen tárgyalt esetet szemlélteti. Bár a ragozott névszó végződéséből egyértelműen látható, hogy milyen esetben áll, az abszolút esetenél azonban, amely egyes számban nem rendelkezik esetraggal, nem olyan könnyű az illusztrálni kívánt alak azonosítása. A szerző a továbbiakban a névszóragozást más szempontból ismerteti, megadja egy kiválasztott névszó összes, a már említett esetekben ragozott alakját, majd ezeket a paradigmákat kiegészíti a személy- és helynevek ragozásával. Ezután tér rá a melléknevek fokozásának kérdésére, a névmások és a számnevek ragozásának tárgyalására. A nyelvtani rész ezt követő fejezetei, amelyek a baszk igével foglalkoznak, jól illusztrálják a baszk nyelv nehézségeit és jellegzetes nyelvtani rendszerét. Agglutináló nyelvről lévén szó, nagyon hasznosnak tartom a 68. fejezetet, amely az igealakok szegmentálását tárgyalja. A különböző ragozott igealakok táblázatos elrendezése lehetővé teszi, hogy itt már kevesebb példa jelenjen meg. Itt emelném ki, hogy a szerző gyakran ad meg a nyelvtanuló számára jól használható internetes címeket, ahol további információk találhatóak, például a baszk segédige alakjairól. Az egyik ilyen hasznos anyag szintén Morvay – jelenleg csak az interneten található – munkája, egy igealakostár, amely betűrendben közli a baszk segédige több mint kétezer formáját, valamint az egyszerű ragozású igeek több mint ötezer alakját. (Lásd spanyolszak.elte.hu: → Oktatás → Baszk nyelvórák, ahol a DUK teljes szövege is megtalálható.)

A könyv igen gazdag függeléke, amely nagyon jól egészíti ki a mű eddigi fejezeteit, három funkcióval bír: összefoglal, illusztrál és új ismeretet ad át. Az I. rész megadja a baszk segédige *izan/ukan* alakjait táblázatokba szedve, a II. rész a már említett elbeszélés nyelvi elemzését tartalmazza, a III. rész pedig egy tematikai szószeretetet közöl, tehát a nyelvtani fejtegetések mellé a mindennapi kommunikációban hasznos szókincset nyújt témákra bontva (pl. köszönés, feliratok, szál-

lodai szoba, étkezés stb.), amely egy kisebb baszk–magyar társalgási zsebkönyvnek felel meg, és melynek használatát tárgymutató segíti.

Morvay Károly könyve a L’Harmattan Kiadó gondozásában látott napvilágot. A kiadó meszesemenően megpróbál lehetőséget nyújtani különféle tudományos munkák közreadására, és olyan művek, tanulmányok terjesztésével is foglalkozik, amelyek rétegolvasói igényeket elégítenek ki, és emiatt csak kis példányszámban jelennek meg. A L’Harmattan által publikált kiadványok túlnyomó többsége tudományos kutatóintézetekkel és felsőoktatási intézményekkel közösen gondozott sorozatok része, ez pedig garanciát nyújt a művek szakmai színvonalát illetően. Ez a kiadói politika segítette elő ausztrál és bantu nyelvekkel foglalkozó nyelvészeti tanulmányok, valamint a baszk nyelv-tan megjelenését. Kétségtelen, hogy a DUK nyelvészeti leírásként nagy hiányt pótol, hiszen Ribáry Ferenc 1866-os tanulmánya óta nem jelent meg nálunk magyarul írt baszk nyelv-tan. Ugyanakkor a DUK hasznos kézikönyv nyelvtanulók, a Baszkföldre utazók számára is. A könyv magas színvonalú és komplex volta miatt (rövid baszk művelődéstörténet, nyelvtan, szövegelemzés, tematikus szótár) fontos pillére lehet a szerző által több mint 25 éve elindított magyarországi baszk nyelvtanításnak. Morvay Károly jövőbeni tervei között szerepel egy magyar–baszk kisszótár szerkesztése is, mely újabb oktatási segédanyagként elősegítheti a baszk nyelv és kultúra megismerését és megértését a magyar olvasók és nyelvtanulók körében.

SZAKIRODALOM

Hovelacque, Abel 1877. «RIBARY *Essai sur la langue basque*, traduit du hongrois avec des notes complémentaires et suivi d’une notice bibliographique par J. Vinson». – In-8, p. XXVIII-158. Paris, 1877. *Revue de Linguistique et de Philologie comparée*. Tome dixième, 1er Fascicule – Juillet 1877. Paris, 167–8. [recenzió]

Illyés Gyula 1970. *Hunok Párizsban*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest.

Morvay Károly 2007. [*DUK*] *Rövid baszk nyelvtan – Euskal gramatika llaburra*. L’Harmattan, Budapest.

Ribáry Ferenc 1866. *A baszk nyelv ismertetése*. Nyelvtudományi Közlemények V. Budapest, 37–75. 426–74.

www.harmattan.hu

<http://eltespanyol.hu>

<spanyolszak.elte.hu>: → Oktatás → Baszk nyelvórák

Menaker Angelika